

Tadeusz Banaszek (Kielce)

Garnizon Kielce w latach 1945-1950

Po drugiej wojnie światowej system obronny Polski był kształtowany pod wpływem ZSRR. Polska stawała się równocześnie elementem zbiorowego systemu obronnego ZSRR w Europie. System obronny Polski południowo-wschodniej, w składzie której znajdowało się województwo kieleckie, również musiał uwzględniać specyficzne cechy sojuszu ze Związkiem Radzieckim. Znajdowało to odzwierciedlenie w infrastrukturze gospodarczej i wojskowej, w rozwiązaniach szkoleniowo-obronnych, a także wpływało na stan sił i środków wojskowych dyslokowanych na tym obszarze państwa. Opracowanie przedstawia funkcjonowanie garnizonu Kielce od początku 1945 do lipca 1950 r., kiedy nastąpiło przeniesienie Dowództwa 2 Warszawskiej Dywizji Piechoty (WDP) im. Jana Henryka Dąbrowskiego do Częstochowy.

Garnizon Kielce w strukturze Wojska Polskiego

1 lutego 1945 r. Naczelnny Dowódca Wojska Polskiego (NDWP) rozkazem nr 23/org. w sprawie organizacji na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej 6 okręgów wojskowych, powołał okręgi: warszawski, lubelski, krakowski, łódzki, poznański i pomorski. Teren województwa kieleckiego wszedł wraz z województwem łódzkim w skład Okręgu Wojskowego nr VI Łódź, który nakazano sformować do 20 marca 1945 r. 18 września 1946 r. dyrektywą nr 3 NDWP w sprawie dalszych zmian w organizacji okręgów wojskowych, Okręg Wojskowy Łódź został rozformowany, a znajdujące się na obszarze województwa kieleckiego jednostki wojskowe zostały podporządkowane Dowództwu Okręgu Wojskowego nr VII Lublin. Sytuacja ta motywowana była ówczesną trudną sytuacją gospodarczą kraju i wynikającym z tego zahamowaniem rozbudowy wojska. Z kolei rozkazem nr 035 Ministra Obrony Narodowej z dnia 4 marca 1949 r. rozformowano do 31 maja tego roku Okręg Wojskowy nr VII Lublin. Jednostki wojskowe stacjonujące w województwie kieleckim wówczas podporządkowano dowództwu Okręgu Wojskowego nr V Kraków¹.

1 *Mała kronika ludowego Wojska Polskiego 1943–1973*, Warszawa 1975, s. 167, 249–250, 283.

Jednostki i instytucje wojskowe

Pierwszą jednostką wojskową, która stacjonowała w Kielcach od kwietnia 1945 r. był 3 batalion operacyjny 2. Brygady Zaporowej Wojsk Wewnętrznych, dowodzony przez por. Edwarda Krzemińskiego. Batalion stacjonował do czerwca w koszarach przy ulicy Prostej, skąd przeniesiony został do koszar na Stadionie². Wcześniej, od drugiej połowy stycznia tego roku, znajdowała się w mieście kompania Wojsk Wewnętrznych, której zadaniem było zapewnienie ochrony organizowanych ogniw władzy terenowej oraz wsparcie Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego (UBP). Na podstawie uchwał Rady Ministrów z dnia 26 marca i 24 maja 1945 r. powołano Korpus Bezpieczeństwa Wewnętrznego (KBW), który zmieniał nazwę dotychczasowych Wojsk Wewnętrznych. KBW był organizowany przez Ministerstwo Obrony Narodowej (MON) i od sierpnia 1945 r. przekazany Ministerstwu Bezpieczeństwa Publicznego, któremu podlegał do 1965 r. W Kielcach utworzono 8 pułk KBW, liczący 1192 żołnierzy³. Dowódcą jednostki został ppłk Gryżewski, zastępcą do spraw liniowych mjr Rozkowski, szefem sztabu mjr Nikołaj Czepiga. We wrześniu 1945 r. nastąpiły kolejne zmiany w organizacji jednostek KBW. Rozkazem dowódcy KBW gen. dywizji Bolesława Kieniewicza nr 014 z 21 września utworzono Wojska Bezpieczeństwa Wewnętrznego (WBW). W wyniku reorganizacji w miejsce 8 pułku KBW sformowano następujące jednostki: Dowództwo WBW województwa kieleckiego, 8 samodzielny batalion operacyjny WBW (o stanie etatowym 1019 żołnierzy), 8 samodzielny batalion ochrony WBW (o stanie etatowym 693 żołnierzy), 8 kompanię konwojową oraz pluton łączności. Dowódcami WBW województwa kieleckiego byli następujący oficerowie: płk Bazyli Jelecki (do 16 marca 1946 r.), płk Włodzimierz Dembowski (od 17 marca do 7 sierpnia 1946 r.), płk Stanisław Rzeczycki (od 08 sierpnia do 22 października 1946 r.), mjr Aleksander Paczkowski (od 23 października 1946 r. do 1947 r.)⁴. Na podstawie rozkazu dowódcy KBW nr 028/E/Org. z 16 października 1947 r. utworzono w Kielcach 7 pułk KBW, liczący zgodnie z etatem 1561 żołnierzy (w tym 150 oficerów i 360 podoficerów)⁵. W skład pułku wchodziły początkowo dwa, a od drugiej połowy 1948 r. trzy bataliony. Pułkiem dowodzili kolejno: ppłk Adam Dobrowolski (1947–1948), mjr Sergiusz Iljasiewicz (1948–1949), ppłk Edward Suchy (1949–1950), mjr Michał Kubaszek (1950–1951)⁶. Zadaniem jednostek KBW było prowadzenie działalności ochronno-konwojowej, za-

2 S. Machul, *Wspomnienia z okresu partyzantki i służby wojskowej w koszarach na kieleckim Stadionie*, Kielce 1998, s. 82.

3 8 pułk KBW składał się z następujących pododdziałów: batalionu zmotoryzowanego, dywizjonu 76 mm armat, szwadronu kawalerii, kompanii samochodów pancernych, baterii moździerzy, kompanii gospodarczo-transportowej i plutonu sztabowego, por. M. Jaworski, *Korpus Bezpieczeństwa Wewnętrznego 1945–1965*, Warszawa 1984, s. 39, 42, 48; S. Machul, *Wspomnienia...*, s. 84.

4 M. Jaworski, *Korpus Bezpieczeństwa...*, s. 48–49, 366; S. Babiarz, *Zarys historii jednostek Wojska Polskiego stacjonujących w koszarach na kieleckim Stadionie*, Kielce 1995, s. 32.

5 Tamże, s. 51; M. Jończyk, *Struktura aparatu bezpieczeństwa oraz siedziby cywilnych instytucji publicznych w Kielcach w latach 1945–1946*, w: *Wokół pogromu kieleckiego*, t. 2, red. L. Bukowski, A. Jankowski, J. Żaryn, Warszawa 2008, s. 102.

6 S. Babiarz, *Zarys...*, s. 32.

pewnienie bezpieczeństwa i porządku publicznego na terenie województwa, wspieranie jednostek UB i Milicji Obywatelskiej (MO) w walce z podziemiem niepodległościowym oraz zbrojnymi grupami kryminalnymi. Od 1949 r. 7 pułk KBW ochraniał także zakłady zbrojeniowe w Radomiu, Pionkach Skarżysku-Kamiennej i Kielcach⁷.

Kolejnymi jednostkami liniowymi, które stacjonowały w garnizonie kieleckim były oddziały i pododdziały 2 WDP. We wrześniu 1945 r. dywizja została przegrupowana na tereny Okręgu Wojskowego nr VII Łódź. Dowództwo dywizji wraz z 4 pułkiem piechoty, 2 batalionem saperów (bsap) i 18 kompanią łączności (kl) rozlokowano w garnizonie Kielce, natomiast 2 pułk artylerii lekkiej (pal) i 2 dywizjon artylerii przeciwpancernej w Radomiu, a 5 Kołobrzesci pp i 6 pułk piechoty w Częstochowie⁸. W tych garnizonach nastąpiło przejście 2 WDP na etat czasu pokojowego. Plan reorganizacji związków taktycznych piechoty dążył do dostosowania ich struktury organizacyjnej do nowych warunków działania i wykonywania nowych zadań przy możliwie największym zmniejszeniu stanów osobowych⁹.

Rozkazem NDWP nr 0289/org. z dnia 15 października 1945 r. Dowództwo 2 WDP otrzymało etat nr 2/2, zgodnie z którym składało się z następujących komórek organizacyjnych: dowództwa, sztabu, wydziału polityczno-wychowawczego, szefów służb (inżynierskiej, chemicznej, samochodowej, zdrowia i weterynaryjnej), dowództwa i sztabu artylerii, intendencji, wydziału finansowego oraz plutonu ochrony dowództwa, sądu wojskowego dywizji i prokuratury wojskowej dywizji. W skład sztabu wchodziło sześć wydziałów: I – Operacyjny, II – Zwiadowczy, III – Łączności, IV – Ewidencyjno-Personalny, VI – Łączności Specjalnej oraz Administracyjno-Gospodarczy. Stan osobowy Dowództwa 2 WDP wynosił 1 generała, 49 oficerów, 14 podoficerów i 18 szeregowych¹⁰. Kolejne przeformowanie przeprowadzono rozkazem NDWP nr 046/org. z dnia 27 lutego 1946 r. na etat nr 2/40, który nie przyniósł istotnych zmian organizacyjnych. Zmienił się tylko stan osobowy, wynoszący: 1 generała, 50 oficerów, 28 podoficerów, 34 szeregowych oraz 5 pracowników cywilnych¹¹. Rozkazem NDWP nr 0208/org. z dnia 22 listopada 1946 r. wprowadzono dla Dowództwa 2 WDP nowy etat nr 2/70, obowiązujący do września 1948 r. Struktura organizacyjna przedstawiała się wówczas następująco: dowództwo, sztab, wydział polityczno-wychowawczy, szefowie służb (inżynierskiej, chemicznej i zdrowia), szefostwo artylerii dywizyjnej,

7 S. Machul, *Wspomnienia...*, s. 93–94.

8 J. Margules, *2 Warszawska Dywizja Piechoty 1943–1947*, Warszawa 1984, s. 79.

9 K. Frontczak, *Sily zbrojne Polski Ludowej. Przejście na stopę pokojową 1945–1947*, Warszawa 1974, s. 147.

10 Centralne Archiwum Wojskowe w Warszawie (dalej: CAW), sygn. 1545/73/8, k. 215, 1544/73/458. Szefami komórek organizacyjnych Dowództwa 2 WDP byli w tym czasie m.in. następujący oficerowie: szefem sztabu ppłk Aleksander Uszpalewicz, szefem Wydziału Operacyjnego mjr Michał Nasiek, szefem Wydziału Zwiadowczego mjr Wasyli Taran, szefem Wydziału Personalnego kpt. Stanisław Zieliński, dowódcą artylerii dywizji ppłk Antoni Frankowski, szefem saperów mjr Edmund Żarczyński, kwatermistrzem ppłk Stanisław Czaplicki, prokuratorem kpt. Iwan Amons. J. Margules, *Drugie dywizje w bojach o Polskę w latach 1776–2000*, Warszawa 2003, s. 411–413.

11 CAW, sygn. 1545/73/10, k. 113.

kwatremistrzostwo, probostwo dywizji oraz wojskowa prokuratura dywizyjna. W skład sztabu dywizji wchodziły wydziały: I – Organizacyjno-Ewidencyjny, II – Wywiadowczy, III – Operacyjno-Wyszkoleniowy, IV – Łączności, V – Łączności Specjalnej oraz drużyna samochodowa. Zgodnie z przyjętym etatem zostały zlikwidowane istniejące podczas wojny oraz przez pierwsze półtora roku pokoju następujące komórki organizacyjne: wydział finansowy, szefostwa służby weterynaryjnej i służby samochodowej, pluton ochrony dowództwa oraz sąd wojskowy dywizji. Stan osobowy wynosił: 1 generała, 33 oficerów, 13 podoficerów, 5 szeregowych, 7 pracowników cywilnych¹². Dalsze zmiany organizacyjne przeprowadzono rozkazem Ministra Obrony Narodowej nr 0168/org. z dnia 16 września 1948 r., zgodnie z którym zwiększono stan osobowy do 62 osób, w tym: 1 generała, 37 oficerów, 14 podoficerów, 5 szeregowych i 5 pracowników cywilnych¹³. Etat ten obowiązywał do 14 września 1949 r.¹⁴.

Dowódcami 2 WDP w okresie od października 1945 r. do 1950 r. byli kolejno następujący oficerowie: płk Stefan Żukowin (od 18 września 1945 r. do 10 stycznia 1946 r.), płk Stanisław Kupsza (od 10 stycznia 1946 r. do 1 października 1948 r.), płk Józef Bielecki (od 1 października 1948 r. do 25 września 1949 r.), płk Emil Cimura (od września 1949 r. do 20 czerwca 1950 r.), płk Teodor Sidorenko (od 20 czerwca 1950 r. do 7 listopada 1952 r.)¹⁵.

Wydział Informacji 2 WDP, będący jednostką organizacyjną Informacji Wojskowej, składał się z szefa, jego zastępcy, pięciu-sześciu oficerów obiektowych, oficera informacji do spraw szyfrowych, komendanta ochrony – dowódcy plutonu ochrony,

12 Tamże, sygn. 1544/73/997.

13 Tamże, sygn. 1545/73/23, k. 107.

14 Tamże, sygn. 1545/73/29, k. 155.

15 Płk Stanisław Kupsza, urodzony w 1907 r. w Itariewie na Białorusi, narodowości polskiej. Był absolwentem radzieckich szkół wojskowych: moskiewskiej Oficerskiej Szkoły Piechoty i szkoły „Wystrzał”. Podczas drugiej wojny światowej dowodził pułkiem w 2 Froncie Ukraińskim. Od 20 lipca 1944 r. pełnił służbę w WP na stanowisku zastępcy dowódcy 2 WDP do spraw liniowych, od maja 1945 r. do stycznia 1946 r. był dowódcą 5 DP. Płk Józef Bielecki urodzony w 1906 r. w Myłkowie koło Winnicy, narodowości ukraińskiej. W latach 1922–1924 służył w Armii Czerwonej, następnie był dyrektorem szkoły. W 1942 r., po ukończeniu kursu oficerskiego, do września 1943 r. pełnił funkcję szefa sztabu w 79 Brygadzie Piechoty i 8 Gwardyjskiej Brygadzie Strzelców. Od września 1943 r. w WP na stanowiskach: szefa sztabu 5 pp 2 DP, dowódcy 45 pp 14 DP, 1 pp 1 DP, zastępcy dowódcy 1 DP do spraw liniowych, dowódcy 8 DP. Po okresie dowodzenia 2 WDP był dowódcą 3 DP, 24 DP, zastępcą komendanta do spraw liniowych Wyższej Szkoły Piechoty, komendantem Oficerskiej Szkoły Piechoty Nr 3 i dowódcą 9 Korpusu Armijnego. Płk Emil Cimura urodził się w 1897 r. w Winnikach w powiecie lwowskim, narodowości polskiej. Był absolwentem Wydziału Prawa Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie. Brał udział w I wojnie światowej służąc w 6 pp Legionów Polskich i armii austro-węgierskiej. Był uczestnikiem obrony Lwowa w 1918 r. oraz wojny polsko-bolszewickiej. Służył w WP w 81 pp, 40 pp, Szkole Podchorążych Piechoty. Podczas wojny obronnej we wrześniu 1939 r. dowodził batalionem w 118 pp. W okresie okupacji pracował jako robotnik w krakowskiej fabryce tytoniu. W maju 1945 r. został zmobilizowany do WP i przydzielony do 32 pp 8 DP na stanowisko dowódcy batalionu, następnie był szefem sztabu tego pułku, dowódcą 34 pp 8 DP, zastępcą dowódcy 32 pp 8 DP do spraw liniowych, dowódcą 32 pp 8 DP i 16 pp 6 DP. Po dowodzeniu 2 WDP, na stanowisku szefa Kierownictwa Batalionów Pracy w Dowództwie Okręgu Wojskowego nr V Kraków, później kierownika Studium Wojskowego na Uniwersytecie Jagiellońskim. W styczniu 1958 r. został przeniesiony do rezerwy. CAW, teczki akt personalnych 7242/497, 7294/497, 245/742.

sekreтары-maszynistki oraz plutonu ochrony (2–4 podoficerów, 6–13 szeregowych). Żołnierze plutonu ochrony ochraniaли budynek Wydziału Informacji, konwojowali i doprowadzali osoby zatrzymane. Szefem wymienionego wydziału był m.in. kpt. Leopold Nowiński (w 1948 r.), a następnie kpt. Wiktor Pawłowski (w 1949 r.). Zadaniem wydziału było prowadzenie pracy kontrwywiadowczej i śledczej w dywizji, „rozpracowywanie wrogiego elementu w jednostkach wojskowych”, współdziałanie z UBP, informowanie o stanie moralno-politycznym, organizowanie i szkolenie współpracowników nieoficjalnych, opiniowanie żołnierzy i pracowników cywilnych wyznaczonych do służby (pracy) na określonych stanowiskach¹⁶. Żołnierze plutonu ochrony ochraniaли budynek Wydziału Informacji, konwojowali i doprowadzali osoby zatrzymane. Siedziba Wydziału Informacji 2 WDP znajdowała się przy ulicy Żelaznej 35 i Kapitulnej 4. Należy podkreślić, że oficerowie Informacji Wojskowej brali aktywny udział w zwalczaniu niepodległościowego podziemia.

Największą jednostką wojskową 2 WDP w Kielcach był 4 pp, który został zakwaterowany w byłych koszarach 4 pp Legionów na Bukówce. W związku z przejściem z etatu wojennego na etat pokojowy od października 1945 r. do lutego 1946 r. pułk liczył 1383 żołnierzy. Stan osobowy stanowił 55 % stanu etatu wojennego. W skład pułku wchodziły: trzy bataliony piechoty, pułkowa szkoła podoficerska, kompania łączności, kompania gospodarcza, plutony saperów i rozpoznania oraz pododdziały artylerii (dwie baterie przeciwpancerne, bateria moździerzy)¹⁷. W wyniku redukcji Wojsk Lądowych, od lutego 1946 r. 2 WDP zakwalifikowano do dywizji piechoty typu C. W związku z tym w 4 pp spośród trzech batalionów piechoty jeden skadrowano, a w miejsce kompanii gospodarczej utworzono pluton transportowo-gospodarczy¹⁸. Od listopada 1946 r. wprowadzono kolejny etat, zgodnie z którym pułk liczył 907 żołnierzy¹⁹. Pułkiem dowodzili: mjr Bazyl Jęfimow (1945–1946), ppłk W. Kułakowski (1946 r.), ppłk W. Kapuściński (1946 r.), płk Jan Konieczny (1947–1949), ppłk Władysław Furgała (od 1949 r.)²⁰.

16 W. Tkaczew, *Powstanie i działalność organów Informacji Wojska Polskiego w latach 1943–1948. Kontrwywiad wojskowy*, Warszawa 1994, s. 67, 69, 78; tenże, *Organa Informacji Wojskowej Wojska Polskiego 1943–1956*, Warszawa 2007, s. 93, 95–96.

17 J. Kajetanowicz, *Polskie wojska lądowe w latach 1945–1960, skład bojowy, struktury organizacyjne, uzbrojenie*, Toruń 2004, s. 64.

18 Tamże, s. 67.

19 Tamże, s. 69.

20 P. Kowalczyk, J. Kapica, *Zarys historii 4 pułku piechoty 1943–1995*, Kielce 1997, s. 16.

Tabela 1: Zestawienie stanów osobowych jednostek 2 WDP w garnizonie Kielce w 1950 r.

Nazwa jednostki wojskowej	Stan etatowy					Stan ewidencyjny				
	Oficerów	Podoficerów	Podoficerów służby zasadniczej	Szeregowych	Razem	Oficerów	Podoficerów	Podoficerów służby zasadniczej	Szeregowych	Razem
Dowództwo 2 WDP	40	9	7	8	64	27	6	1	12	46
4 pp	84	72	178	573	907	58	41	113	643	855
18 bł	21	19	32	144	216	12	13	36	113	173
Razem	145	100	217	725	1187	97	60	150	768	1074

Źródło: CAW, Dowództwo Okręgu Wojskowego Nr V (Krakowskiego) 1945–1954 (DOW V), sygn. IV.510.5.767, k. 85.

2 batalion saperów, dowodzony przez mjr Wacława Pietkiewicza został zakwaterowany w koszarach przy ulicy Prostej. W 1949 r. batalion zmienił dyslokację – został skierowany do Puław, a następnie do 1951 r. do Sandomierza. Zgodnie z etatem pokojowym (obowiązującym do września 1948 r.) jednostka składała się z dwóch kompanii saperów (w każdej trzy plutony saperów), plutonu szkolnego, plutonu gospodarczego i magazynu sprzętu saperskiego. Stan osobowy batalionu wynosił 170 żołnierzy²¹. Głównym zadaniem realizowanym przez 2 bsap w pierwszych latach po wojnie był udział w akcji rozminowania kraju. Saperzy oczyszczali teren z porzuconej amunicji, niewypałów, w tym pocisków artyleryjskich, bomb lotniczych, min, granatów, amunicji strzeleckiej. Batalion ten uczestniczył w rozminowaniu obszaru województwa kieleckiego oraz w drugiej połowie 1946 r. w rejonie Hrubieszowa²². Ogółem w ramach rozminowania 2 bsap wykrył i unieszkodliwił: 122 584 min przeciwpancernych, 186 565 min przeciwpiechotnych, 24 133 bomb lotniczych, 265 289 pocisków artyleryjskich i moździerzowych, 1 766 869 granatów i innej amunicji²³.

21 J. Kajetanowicz, *Polskie wojska lądowe...*, s. 64.

22 Przykładowo od 20 marca do 20 maja 1946 r. podczas akcji rozminowania w powiatach pińczowskim i stopnickim saperzy sprawdzili obszar 565,5 km², w tym 146 punktów zaludnionych, 170 km dróg bitych. Rozminowali 424 km innych dróg, 1 most kolejowy i 61 mostów drogowych. Znaleźli i unieszkodliwili: 25 352 min przeciwpiechotnych, 41 011 min czołgowych, 355 pancerfaustów, 16 916 pocisków moździerzowych, 10 183 bomb lotniczych i 28 274 pocisków artyleryjskich. CAW, 2 WDP, sygn. IV. 520.2.120, k. 16–56.

23 F. Kaczmarek, S. Soroka, *Wojska inżynieryjne LWP 1943–1979*, Warszawa 1982, s. 319–320.

18 kompania łączności była pododdziałem zapewniającym system łączności dla Dowództwa 2 WDP. Została rozmieszczona w koszarach przy ulicy Zamkowej. Składała się z plutonów: sztabowego, radiowego, ruchomych środków łączności, trzech plutonów telefoniczno-kablowych oraz drużyny gospodarczej²⁴. W kompanii etatowo znajdowało się 133 żołnierzy (w tym 12 oficerów i 47 podoficerów) oraz stan zmienny elewów w ilości 60 żołnierzy²⁵. W 1949 r. kompanię przeformowano na 18 batalion łączności (bł), liczący etatowo 216 żołnierzy), który w lipcu 1950 r. wraz z Dowództwem 2 WDP przeniesiono do Częstochowy.

Realizując zasady ochrony tajemnicy, rozkazem NDWP nr 053/Org. z 30 marca 1946 r. jednostkom wojskowym przydzielono czterocyfrowe numery: Dowództwu 2 WDP – nr 1615, 4 pp – nr 2729, 2 bsap – nr 2732.

Na podstawie rozkazu organizacyjnego MON nr 090/ org. z 13 maja 1948 r. utworzono w Kielcach 8 Szkolną Kompanię Oficerów Rezerwy Piechoty przy 4 pp, o stanie stu elewów, której zadaniem było szkolenie przyszłych oficerów rezerwy²⁶. Do jednostki tej wcielano poborowych legitymujących się wykształceniem średnim.

Na podstawie rozporządzenia Ministra Obrony Narodowej w porozumieniu z Ministrem Administracji Publicznej z dnia 20 stycznia 1945 r. o utworzeniu Rejonowych Komend Uzuppełnień i ustaleniu ich zasięgu terytorialnego²⁷ oraz rozkazu Naczelnego Dowódcy WP nr 10/Org. z dnia 20 stycznia 1945 r. sformowano w Kielcach Rejonową Komendę Uzuppełnień (RKU) I kategorii, obejmującą zasięgiem powiaty Kielce, Opoczno i Końskie. W grudniu 1945 r. nastąpiła zmiana zasięgu terytorialnego RKU Kielce na powiaty Kielce, Jędrzejów i Włoszczowa²⁸. Od sierpnia 1948 r. RKU Kielce obejmowała powiaty: kielecki, kielecki miejski oraz jędrzejowski²⁹. Komenda I kategorii liczyła 30–34 osób. Pierwszym komendantem RKU został por. Kubica, jego zastępcą do spraw politycznych por. Moskalik. Kolejnymi komendantami RKU byli: kpt. Boczar, mjr Ignacy Mikołajczak, kpt. Zajdel, mjr Stanisław Jakubowski, kpt. Leszczyński, por. Wańka. Siedziba RKU znajdowała się w budynku przy ulicy Marszałka Focha 39 (ob. Paderewskiego), na przełomie 1946 i 1947 r. przeniesiono ją na ulicę Wesołą 29³⁰. Do głównych zadań RKU należały: ewidencja personalna i ewidencja zasobów ludzkich, prowadzenie kartotek i wykazów statystycznych zasobów oficerów, podoficerów i szeregowych rezerwy oraz poborowych, statystyka i kontrola stawiennictwa

24 CAW, sygn. 1544/73/433, k. 1–4.

25 Tamże.

26 CAW, sygn. IV. 504.2.3, k. 60.

27 Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej(dalej: Dz. U. RP) 1945, nr 4, poz. 15.

28 Rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej w porozumieniu z Ministrem Administracji Publicznej z dnia 21 sierpnia 1945 r. o utworzeniu nowych, o zmianach istniejących dotychczas RKU i o ustaleniu ich zasięgu terytorialnego, Dz. U. RP 1945, nr 33, poz. 196.

29 Rozporządzenie MON z dnia 16 sierpnia 1948 r. wydane w porozumieniu z Ministrami: Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych w sprawie terytorialnego podziału obszaru Państwa na rejonu uzupełnień, Dz. U. RP 1948, nr 41, poz. 302.

30 *Kronika Wojskowej Komendy Rejonowej Kielce*, brw.

powołanych do czynnej służby wojskowej, odroczeń i reklamacji, ewidencja dezertorów, prowadzenie ksiąg ewidencyjnych koni, wozów i uprzęży zdolnych do użytku, powoływanie do wojska, organizacja i prowadzenie poboru, przenoszenie do rezerwy poszczególnych roczników³¹. Strukturę organizacyjną RKU stanowiło wówczas pięć referatów: mobilizacyjny, poborowy, ewidencji oficerów rezerwy, przysposobienia wojskowego i gospodarczy oraz drużyna wartownicza. Ponadto w pierwszym etapie działania, w składzie każdej komendy sformowano po trzy komisje poborowe (według oddzielnego etatu). W późniejszym czasie obsadę stopniowo zmniejszano, likwidując etaty dla szeregowych oraz zmniejszając liczbę stanowisk oficerskich. Zwiększyła się natomiast liczba stanowisk dla kontraktowych pracowników cywilnych, jednak niskie płace powodowały trudności w ich obsadzeniu. Zlikwidowano także komisje poborowe oraz pododdziały ochrony.

W garnizonie Kielce funkcjonowały także instytucje wojskowego wymiaru sprawiedliwości, do których należały Wojskowy Sąd Garnizonowy i Wojskowa Prokuratura Garnizonowa (z siedzibą w Radomiu), a od stycznia 1946 r. Wojskowy Sąd Rejonowy (WSR) i Wojskowa Prokuratura Rejonowa (WPR). Pierwszym szefem WSR był mjr Michał Kowalski, zastępcą szefa – od marca do października 1948 r. – kpt. Bolesław Wronowski, a od sierpnia 1949 r. mjr Norbert Ołyński. WPR nadzorowała śledztwa i dochodzenia prowadzone m.in. przez wojewódzki i powiatowe UBP. Instytucje te były elementem aparatu represji, który w tym czasie konsolidowano w celu szybszej i skuteczniejszej likwidacji opozycji politycznej i podziemia niepodległościowego³².

Na podstawie rozkazu NDWP nr 492/org. z 11 marca 1945 r. sformowano w Kielcach Rejonowy Zarząd Kwaterunkowo-Budowlany (RZKB) kategorii II, którego zadaniem było realizowanie zakwaterowania i zaopatrzenia kwaterunkowego jednostek wojskowych, prowadzenie remontów użytkowanych obiektów oraz budownictwo wojskowe. Instytucja składała się z ośmiu oficerów, jednego podoficera, jednego szeregowego oraz pracownika cywilnego³³. Zarząd stacjonował przy ulicy Marszałka Focha 27. W maju 1947 r. został rozformowany, a w 1950 r. utworzono Wojskowy Zarząd Kwaterunkowy z siedzibą przy ulicy Kościuszki 4³⁴.

Od końca marca do grudnia 1945 r. funkcjonował Port Lotniczy (III kategorii) na lotnisku w Masłowie, jako jednostka lotnictwa cywilnego Wojska Polskiego, składający się z 35 żołnierzy (w tym dwóch oficerów i trzech podoficerów) oraz trzech samolotów Po-2. Został on powołany rozkazem NDWP nr 66/org. z 28 marca 1945 r.³⁵

31 K. Frontczak, *Sily zbrojne...*, s. 114–115.

32 J. Borowiec, *Aparat bezpieczeństwa a wojskowy wymiar sprawiedliwości, Rzeszowszczyzna 1944–1954*, Warszawa 2004, s. 21–22; F. Musiał, *Polityka czy sprawiedliwość? Wojskowy Sąd Rejonowy w Krakowie (1946–1955)*, Kraków 2005, s. 51, 53; K. Szwagrzyk, *Zbrodnie w majestacie prawa 1944–1955*, Warszawa 2000, s. 118–119, 132–133.

33 W. Jurgielewicz, *Plan rozwoju Wojska Polskiego w 1945 r.*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1965, nr 1–2, s. 156–157.

34 K. Adamek, *Kwaternistrzostwo Wojska Polskiego w latach 1945–1956*, Warszawa 1992, s. 31.

35 W. Jurgielewicz, *Plan rozwoju...*, s. 157; I. Koliński, *Lotnictwo Polski Ludowej 1944–1947*, Warszawa

W garnizonie kieleckim w latach 1945–1950 znajdowała się także jednostka rzymskokatolickiego duszpasterstwa wojskowego – Duszpasterstwo Garnizonu, którego pierwszym proboszczem został ksiądz mjr Michał Zawadzki (dotychczasowy kapelan 2 Pomocniczej Brygady Artylerii)³⁶.

Władze i służby garnizonowe

Należy pamiętać, że po wkroczeniu Armii Czerwonej do Kielc w styczniu 1945 r. została utworzona Komenda Wojenna Miasta (przy ulicy Seminaryjskiej 12), przekształcona następnie w Komendę Miasta Armii Czerwonej³⁷. Funkcjonowała ona do 1947 r.

Duże nasycenie garnizonów jednostkami i instytucjami wojskowymi wymagało troski o właściwe zabezpieczenie obiektów wojskowych oraz utrzymanie w nich porządku. W celu realizacji zadań z tym związanych, dowódca Okręgu Wojskowego Nr VI Łódź, już 16 maja 1945 r. wyznaczył nieetatowych komendantów garnizonów. W swym rozkazie gen. brygady Bolesław Zarako-Zarakowski zobowiązał wyznaczonych komendantów, aby do 22 maja 1945 r. przyjęli obiekty wojskowe i zabezpieczyli je, wystawiając warty z jednostek garnizonu, oraz zorganizowali nieetatowe komendy garnizonów. Zastrzegł również, że zmiany na stanowiskach komendantów garnizonów mogą nastąpić tylko za zgodą i na rozkaz dowódcy okręgu³⁸.

Na początku lipca 1945 r. na terenie okręgu łódzkiego istniało siedem nieetatowych komend garnizonu: Częstochowa, Kutno, Kielce, Skierniewice, Sieradz, Tomaszów Mazowiecki i Zgierz. W sierpniu natomiast sformowano komendy w Radomiu, Piotrkowie Trybunalskim i Kozienicach. Po dokonaniu kolejnych zmian dyslokacyjnych, w styczniu 1946 r. było siedem komend garnizonu (Częstochowa, Kielce, Skierniewice, Radom, Tomaszów Mazowiecki, Zgierz i Sieradz) oraz dziewięć komend miast (Łódź – etatowa, Kutno, Pabianice, Busko Zdrój, Kozienice, Piotrków Trybunalski, Opoczno, Ostrowiec Świętokrzyski i Wieluń). Od września 1945 r. do lipca 1950 r. funkcję komendanta – dowódcy garnizonu Kielce pełnili dowódcy 2 WDP, jako najwyżsi stopniem dowódcy jednostek liniowych. W lutym 1946 r. osobami funkcyjnymi garnizonu byli: komendantem płk Stanisław Kupsza, komendantem miasta ppłk Wasyl

1987, s. 141, 329, 457.

36 Archiwum Państwowe w Kielcach (dalej: APK), Wojewódzka Rada Narodowa (dalej: WRN), sygn. 833, k. 11; T. Kośmider, *Organizacja duszpasterstwa wojskowego wyznania rzymskokatolickiego w Polsce w latach 1945–1950*, w: *Z dziejów wojskowości polskiej. Księga jubileuszowa profesora Kazimierza Pindla w 70 rocznicę urodzin*, red. J. Gmitruk, W. Włodarkiewicz, Warszawa–Siedlce 2008, s. 672, 677–678.

37 Zasady działania komendantów wojennych określała instrukcja Sztabu Generalnego Armii Czerwonej z 10 października 1944 r. Na jej podstawie komendanci wojenni mieli obowiązek m.in. tłumić niepokoje społeczne, ewidencjonować i chronić mienie, rozbrajać grupy Armii Krajowej oraz innych „nacionalistycznych organizacji”. C. Grzelak, H. Stańczyk, S. Zwoliński, *Armia Berlinga i Żymierskiego. Wojsko Polskie na froncie wschodnim 1943–1945*, Warszawa 2003, s. 87.

38 *Zarys historii administracji wojskowej na terenie województwa łódzkiego w latach 1918–2003*, red. A. Kaczmarka, Łódź 2003, s. 38–39.

Taran, lekarzem mjr Aleksander Lachowski, lekarzem weterynarii mjr Alojzy Kmieciak, kwatermistrzem kpt. Siergiej Lisogub i kapelmistrzem ppor. Albert Liszok³⁹. Do zadań komendanta garnizonu należało m.in. zapewnienie porządku i dyscypliny wojskowej przez żołnierzy oraz funkcjonariuszy MO i UBP, ochrona obiektów wojskowych oraz współdziałanie z organami władzy państwowej w zakresie organizowania uroczystości na terenie garnizonu z udziałem wojska.

Jednym z zadań władz garnizonu był rozdział służby wartowniczej. W czerwcu 1946 r. były wystawiane w Kielcach dwie warty garnizonowe. Warta nr 1 składała się z pięciu posterunków (liczyła jednego oficera, jednego podoficera i trzynastu szeregowych), obejmujących następujące obiekty: magazyny wojskowe przy ulicy Młynarskiej (ob. Mielczarskiego), kancelarię tajną Dowództwa 2 WDP przy ul. Staszica 1, Dowództwo 2 WDP, areszt garnizonowy przy ul. Wesołej 25, pomnik Bohaterów Armii Czerwonej. Ochronę prochowni i składu artyleryjskiego przy ul. Prostej zapewniała warta nr 2, złożona z czterech posterunków w składzie jeden oficer, jeden podoficer i dziesięciu szeregowych⁴⁰.

Ważnym zadaniem władz garnizonu było zapewnienie właściwego poziomu dyscypliny żołnierzy poza koszarami. Tylko w okresie od grudnia 1945 r. do listopada 1946 r. patrole Komendy Miasta zatrzymały ogółem 1520 żołnierzy i funkcjonariuszy. Wykroczenia, za które zatrzymywano to głównie: nie oddawanie honorów, pijaństwo i awantury, dezercje i samowolne oddalenia, brak posiadania dokumentów podróży⁴¹.

Warunki zakwaterowania

Jednostki wojskowe zakwaterowanie realizowały o infrastrukturę koszarową i mieszkaniową, która była użytkowana przez wojsko w okresie międzywojennym. Głównymi kompleksami koszarowymi były Bukówka, Stadion oraz koszary przy ul. Prostej i Mielczarskiego⁴².

Koszary na Bukowce znajdowały się w stanie kompletnej ruiny. Budynki były zdezastowane przez okupanta niemieckiego, a następnie żołnierzy radzieckich i powojennych szabrowników. Jak pisał Józef Margules – były oficer 2 WDP: „Okna nie miały nawet jednej szyby, dachy pozostały w strzępach, rozkradziono lub zdezastowano większość urządzeń. Umundurowanie żołnierzy przedstawiało też wiele do życzenia. Chodzili w podartych butach, a nawet boso. Zaczęła się jesień a wielu nie miało płaszczy, tylko niewielu mogło pochwalić się zdobycznymi kocami. Aby stan koszar poprawić Ministerstwo Obrony Narodowej wyasygnowało 2 miliony złotych i wkrótce budynki pokryto blachą, gontami i dachówką, uruchomiono wodociągi, kanaliza-

39 CAW, 2 WDP, sygn. IV. 521.2.42, k.11, 35.

40 Tamże, k. 63.

41 Tamże, sygn. IV. 521.2.42, k. 7, 32-33, 40, 50, 73-74, 105-106, 115-116, 149-150.

42 Tamże, DOW V, sygn. IV.510.5.1322.

cję, podłączono prąd, potem także centralne ogrzewanie. W działaniach tych pomocy udzielały pułkowi kieleckie zakłady pracy⁴³.

Tabela 2: Kompleksy koszarowe garnizonu Kielce w 1950 r.

Adres	Numer kompleksu	Powierzchnia	Możliwości zakwaterowania	Liczba stanowisk dla koni	Liczba stanowisk garażowania
Bukówka	3251	brak danych	1100	50	22
ul. Kapitulna 4	3256	68 ar 88 m ²		15	6
ul. Prosta 30	3261	1 ha 5 ar 88 m ²	400	22	5
ul. Mielczarskiego 121	3257	4 ha 31 ar 45 m ²	300	10	10
ul. Zamkowa 4	3265	61 ar 84 m ²	100	50	21
ul. Chęcińska	3253	1 ha 12 ar 40 m ²	100	6	-
Stadion	brak danych				
ul. Głowackiego 6	3255	39 ar 47 m ²		5	2

Źródło: CAW, DOW V, sygn. IV.510.5.1322.

W latach 1947–48 odbyły się w wojsku generalne przeglądy obiektów koszarowych, w wyniku którego stwierdzono, że spośród koszar znajdujących się w 1947 r. na terenie Okręgu Wojskowego nr VII Lublin, 90% koszar był w stanie dobrym i bardzo dobrym, natomiast rok później tylko 82%. W raporcie stwierdzono, że do mankamentów w zakresie utrzymania koszar należą: „niedostateczny poziom wyszkolenia aparatu służby kwaterunkowej, niski poziom planowania prac konserwacyjnych w jednostkach wojskowych, niedostateczne powiązanie pracy służby kwaterunkowej z aparatem dowódczym i polityczno-wychowawczym w dziedzinie wychowania całego stanu osobowego jednostek w duchu poszanowania i dbałości o koszary, biura i sprzęt kwaterunkowy”⁴⁴.

Istotnym problemem była sprawa mieszkaniowa kadry zawodowej. Mieszkania znajdowały się m.in. na Bukówce (7 bloków mieszkalnych), przy ulicy Czarnowskiej (8 mieszkań), Głowackiego 6 (2 mieszkania), przy ulicy Mielczarskiego 121 (11 mieszkań), przy ulicy Wojska Polskiego (7 drewnianych domów)⁴⁵.

Udział żołnierzy w akcjach społeczno-politycznych i w walce z podziemiem niepodległościowym

W grudniu 1945 r. NDWP wydał rozkazy normujące działalność wojska w kwestiach związanych z bezpieczeństwem wewnętrznym kraju. Rozkaz nr 306 z 3 grudnia 1945 r. czynił odpowiedzialnymi za zaprowadzenie porządku oraz zapewnienie spokoju i bezpieczeństwa na danym terenie dowódców garnizonów i jednostek wojskowych. Jednocześnie dowódcom polecono ściśle współpracować z jednostkami KBW, lokal-

43 J. Margules, *Frontowi Czwartacy. Z dziejów Czwartego Pułku Piechoty*, Warszawa 1963, s. 507, 509.

44 Dziennik Rozkazów MON 1949, nr 5, poz. 35.

45 CAW, DOW V, sygn. IV.510.5.1322.

nymi władzami administracyjno-politycznymi oraz MO i UBP⁴⁶. Likwidacja podziemia niepodległościowego wymagała, poza zaangażowaniem znacznej liczby żołnierzy, koordynacji działań i jednolitego dowództwa. W operacjach prowadzonych do marca 1945 r. ujawnił się brak współdziałania różnych organów: WP, KBW, MO i UBP sprawdzić skróty. W marcu 1946 r. utworzono Państwową Komisję Bezpieczeństwa, której przewodniczącym został minister obrony narodowej marszałek Michał Żymierski, a członkami: minister bezpieczeństwa publicznego, zastępca ministra obrony narodowej do spraw polityczno-wychowawczych, szef Sztabu Generalnego WP, dowódca KBW i komendant główny MO. Organem wykonawczym został Sztab Generalny WP, do którego oddelegowano przedstawicieli UBP i MO. Obszar Polski podzielono na 14 stref bezpieczeństwa, odpowiadających w zasadzie poszczególnym województwom. Z województwa kieleckiego do strefy województwa łódzkiego przyłączono powiaty częstochowski i włoszczowski⁴⁷. W Kielcach utworzony został Wojewódzki Komitet Bezpieczeństwa (WKB) na czele z dowódcą 2 WDP i garnizonu Kielce płk Stanisławem Kupszą. W skład WKB w Kielcach weszli m.in. szef Wojewódzkiego UBP mjr Władysław Sobczyński, ppłk Włodzimierz Dembowski, mjr Wiktor Kuźniczki, ppłk Wasilij Jelecki. Zadaniem WKB było planowanie, organizowanie i kierowanie walką z podziemiem przy pomocy organów bezpieczeństwa i jednostek WP. Likwidację oddziałów podziemia pozostawiono grupom operacyjnym MO, jednostkom KBW i WP. Prawie przy każdej z grup operacyjnych wojska czy milicji znajdowali się funkcjonariusze UBP, którzy byli odpowiedzialni za rozpoznanie operacyjne⁴⁸. W okresie działalności WKB (do 7 listopada 1947 r.) prowadzono operacje poszczególnymi dywizjami wojska całością swych sił. Przykładowo od 12 kwietnia do 4 maja 1946 r. 4 pp i 2 pal z Radomia prowadziły operację w powiatach kozienickim, radomskim i starachowickim, w wyniku której zatrzymano 1336 osób, zabito 24 członków podziemia i 11 raniono. Straty własne wyniosły 9 zabitych i 6 rannych żołnierzy⁴⁹. Należy podkreślić, że stosunek członków podziemia do poszczególnych formacji bezpieczeństwa nie był jednakowy. W niektórych przypadkach grupy podziemia, jak i żołnierze WP unikali wzajemnie zbrojnych starć⁵⁰. Żołnierze 4 pp uczestniczyli także w walce z oddziałami Ukraińskiej Powstańczej Armii (UPA), biorąc udział w akcji „Wisła” od

46 Tamże, sygn. 25/25/135.

47 T. Honkisz, *Państwowa Komisja Bezpieczeństwa marzec–czerwiec 1946 r.*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1987, nr 4, s. 23–25; L. Grot, *Działania Ludowego Wojska Polskiego przeciwko zbrojnemu podziemiowi w latach 1944–1947*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1973, nr 3, s. 482.

48 I. Blum, *Z dziejów Wojska Polskiego w latach 1944–1948. Szkice i dokumenty*, Warszawa 1968, s. 55.

49 CAW, sygn. IV. 111.503, k. 592–594; H. Dominiczak, *W walce o Polskę Ludową. Udział Wojska Polskiego w przeobrażeniach ustrojowo-społecznych 1944–1948*, Warszawa 1980, s. 101; J. Ślaski, *Żołnierze Wyklęci*, Warszawa, s. 21–22; Z. Jakubowski, *Kieleckie organa bezpieczeństwa i porządku publicznego w latach walki o utrwalenie władzy ludowej*, w: *Kielecczyzna w latach trzyletniego planu odbudowy 1947–1949*, red. W. Góra, Kielce 1981, s. 254.

50 R. Śmietanka-Kruszelnicki, *Podziemie poakowskie na Kielecczyźnie w latach 1945–1948*, Kraków 2002, s. 216–217.

kwietnia do lipca 1947 r. (w składzie 2 kombinowanego pp 6 DP, zorganizowanego z jednostek 2 WDP)⁵¹.

W składzie 1 Dywizji KBW od 12 kwietnia do 29 lipca 1947 r., która została sformowana do udziału w akcji „Wisła”, znalazł się batalion KBW „Kielce” pod dowództwem por. Mariana Wasylewskiego. Batalion zorganizowany został na bazie WBW województwa kieleckiego i liczył około 500 żołnierzy⁵². Należy podkreślić, że od 14 lipca dowódcą 1 Brygady KBW wchodzącej w skład 1 Dywizji KBW, został mjr Aleksander Paczkowski z WBW Kielce.

4 lipca 1946 r. doszło w Kielcach do tragicznych wystąpień antyżydowskich. Działanie jednostek wojskowych podczas tych wydarzeń zostało ujęte w dotychczasowych opracowaniach⁵³. W związku z pogrzebem ofiar wypadków z 4 lipca komendant garnizonu nakazał wystawić w dniu 8 lipca dowódcy 4 pp w ostrym pogotowiu dwie kompanie strzeleckie (po 50 żołnierzy wraz z 2 samochodami). Ponadto kompania specjalna wojska „Warszawa” miała pozostawać w pogotowiu w kasynie oficerskim Dowództwa 2 WDP⁵⁴.

Udział żołnierzy Wojska Polskiego w akcji propagandowej i ochronnej podczas przygotowania i przeprowadzenia referendum w dniu 30 czerwca 1946 r. został skonkretyzowany w Wytycznych szefa Sztabu Generalnego WP i szefa Głównego Zarządu Polityczno-Wychowawczego WP z 7 maja 1946 r. Wytyczne zawierały polecenia dotyczące pracy wewnątrz wojska, jak i na zewnątrz. Do tych ostatnich należały: udział w akcji propagandowej wśród ludności cywilnej przed referendum, zapewnienie bezpieczeństwa przed i podczas referendum – walka z podziemiem, ochrona i obrona lokali i komisji głosowania. W okresie od 15 maja do 30 czerwca 1946 r. sprawę zabezpieczenia referendum traktowano jako główne zadanie wojska. Do realizacji powyższych zadań skierowano ogółem 36 400 żołnierzy WP. Sformowano z nich brygady agitacyjno-propagandowe w składzie od siedmiu do dwudziestu sześciu osób- w zależności od stopnia zagrożenia danego terenu. W województwie kieleckim wyruszyło w teren 66 brygad. Każda z nich składała się przeciętnie z 6–10 żołnierzy. W rejonach najbardziej zagrożonych działaniem zbrojnego podziemia niepodległościowego, w po-

51 M. Jasiak, *Działania jednostek WP przeciwko podziemiowi ukraińskiemu w okresie od wiosny 1947 do wiosny 1948 roku*, w: *Działania militarne w Polsce południowo-wschodniej*, red. W. Wróblewski, Warszawa 2000, s. 417; A. Stachula, *Szósta Pomorska. Z dziejów Szóstej Pomorskiej Dywizji Piechoty 1944–1948*, Warszawa 1981, s. 276.

52 W składzie batalionu były: trzy kompanie strzeleckie, pluton kawalerii, kompania ciężkich karabinów maszynowych, kompania moździerzy 82 mm, pluton taborów, drużyna psów służbowych. Organizacyjnie batalion wchodził w skład 1 Brygady KBW. Od 22 kwietnia batalion „Kielce” stacjonował w Sanoku, gdzie pozostawał do 5 lipca, stanowiąc odwód sztabu Grupy Operacyjnej „Wisła”. Następnie zmienił miejsce postoju na miejscowość Stężnica koło Baligrodu. F. Sikorski, *Kabewiaczy w akcji „Wisła”*, Warszawa 1989, s. 24–25, 30–31, 174.

53 T. Wiącek, *Zabić Żyda. Kulisy i tajemnice pogromu kieleckiego 1946*, Kraków 1992; *Wokół pogromu kieleckiego*, red. Ł. Kamiński i J. Żaryn, Warszawa 2006; *Polacy, Żydzi, Komunizm. Anatomia półprawd 1939-68*, red. K. Kersten, Warszawa 1992; B. Szaynok, *Pogrom Żydów w Kielcach 4 lipca 1946*, Warszawa 1992.

54 CAW, 2 WDP, sygn. IV. 521.2.42, k. 88.

wiatach kozienickim, pińczowskim, częściowo radomskim oraz starachowickim, stan brygad dochodził do dwudziestu żołnierzy. W terenie brygady nawiązywały kontakt z organizacjami społecznymi i władzami, organizowały wiece, kolportowały prasę oraz dawały przedstawienia muzyczne i teatralne w oparciu o przydzielone orkiestry i teatry żołnierskie. Również żołnierze udzielali ludności wiejskiej pomocy w pracach polowych. Podczas przeprowadzanego referendum lokale komisji głosowania były chronione przez grupy żołnierzy oraz zorganizowano odwody na szczeblu powiatu i województwa⁵⁵.

Tabela 3: Przydział grup ochronno –propagandowych z garnizonu Kielce

Powiat	Jednostki biorące udział w akcji	Jednostka dowodząca	Liczba grup/ stan	Uwagi
13 Okręg Ostrowiec				
Pińczów	CSOP-W	4 pp	5/125	CSOP-W wystawiło 5 grup
Sandomierz	CSOP-W	4 pp	5/125	j.w.
Opatów	4 pp	4 pp	5/125	
Stopnica	4 pp	4 pp	5/125	
12 Okręg Kielce				
Kielce	4 pp, 18 kł	4 pp	6/150	18 kł wystawiła 1 grupę
Jędrzejów	4 pp	4 pp	5/125	

Źródło: CAW, DOW VII, sygn. IV. 510.7.309, k. 46.

Wybory parlamentarne zostały przeprowadzone 19 stycznia 1947 r. Do akcji agitacyjnej do głosowania za Blokiem Demokratycznym również zaangażowano jednostki WP. Od 4 listopada 1946 r. rozpoczęto organizowanie Grup Ochronno Propagandowych (GOP) w sile od 7 do 47 żołnierzy, które miały być rozmieszczone na terenie całej Polski. Na szczeblu centralnym kierownictwo nad GOP sprawował Sztab Generalny oraz Główny Zarząd Polityczno-Wychowawczy WP. Grupy rozpoczęły działalność od 5 grudnia 1946 r. Akcję przeprowadzono w dwóch turach: od 5 do 25 grudnia 1946 r. i od 28 grudnia 1946 r. do 21 stycznia 1947 r. W województwie kieleckim sformowano łącznie 83 GOP, które liczyły 2075 żołnierzy. W okręgu wyborczym nr 12 Kielce sformowano 11 grup, w okręgu nr 13 Ostrowiec 20 grup. Wszystkie GOP były wystawione siłami 2 WDP, za wyjątkiem 20 grup, które zorganizowała Centralna Szkoła Oficerów Polityczno-Wychowawczych (CSOP-W) z Łodzi w okręgu wyborczym nr 14 Radom. W skład wojewódzkiego kierownictwa akcji GOP wchodził: kierownik wojewódzki płk Stanisław Kupsza, zastępca do spraw polityczno-wychowawczych mjr M. Konieczny, szef sztabu kpt. Somplawski, oficer kolportażu por. Z. Molski, szef łączności ppor. L. Kołatkowski. Kierownictwo wojewódzkie podlegało Dowództwu Okręgu

55 H. Latos, *Ludowe WP w akcjach politycznych na terenie Kielecczyny 1946–1947*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1983, nr 2–3, s. 413–414; T. Honkisz, *Państwowa Komisja Bezpieczeństwa...*, s. 39–40.

Wojskowego Łódź. Podporządkowane były mu w ramach akcji GOP wszystkie jednostki dyslokowane na terenie województwa⁵⁶.

W drugiej turze akcji w okręgach wyborczych Kielce i Ostrowiec 4 pp wydzielił 3 grupy uderzeniowe o stanie 250 żołnierzy. Skierował również 18 GOP ruchomych o stanie 16 oficerów i 184 podoficerów i szeregowych⁵⁷.

Jak wynika ze sprawozdania wojewódzkiego kierownictwa GOP Kielce za okres od 5 grudnia 1946 r. do 21 stycznia 1947 r., na terenie województwa kieleckiego GOP przeprowadziły łącznie 3109 wieców, w których uczestniczyło ok. 320 tys. osób, obsłużyły 2224 wsi, rozkolportowały 273 tys. egzemplarzy wydawnictw propagandowych. Brygady artystyczne i zespoły orkiestralne zrealizowały 268 występów dla 80 tys. widzów. Z inicjatywy GOP zorganizowano 77 kół Stronnicztwa Ludowego, 2 koła Polskiej Partii Robotniczej (PPR), 6 kół Związku Walki Młodych oraz 1780 obywatelskich komitetów Bloku Demokratycznego. Dzięki interwencji GOP usunięto 11 nieuczciwych wójtów, 6 sołtysów, 2 nauczycieli i 2 komendantów posterunków MO. W tym czasie doszło także do 5 starć z oddziałami podziemia, w wyniku których zabito jedną osobę, aresztowano 67 osób, natomiast straty wojska wyniosły 2 zabitych i 1 rannego⁵⁸.

W celu odpowiedniego zabezpieczenia przeprowadzenia wyborów w dniu 19 stycznia 1947 r. w garnizonie kieleckim, komendant garnizonu płk S. Kupsza rozkazał wszystkim dowódcom jednostek w dniach 18–20 stycznia utrzymywać stan ostrego pogotowia. Wzmocniono ochronę ważniejszych obiektów, w tym: elektrowni miejskiej, Komitetu Wojewódzkiego PPR, dworca kolejowego, Urzędu Wojewódzkiego, Okręgowej Komisji Wyborczej oraz prochneri. Od 14 stycznia wystawiono pogotowie w składzie 50 żołnierzy WBW i 25 milicjantów, z których wyznaczono kilkusobowe patrole dzienne i nocne z zadaniem „kontrolowania ulic miasta, legitymowania osób podejrzanych, niedopuszczania do zgromadzeń ulicznych większych niż 3 ludzi”⁵⁹.

Szkolenie bojowe i polityczne

Szkolenie operacyjno-taktyczne sztabów i oficerów oparte było na teoretycznych i praktycznych doświadczeniach wyniesionych z drugiej wojny światowej. Wiodącą rolę w tym względzie odgrywały doświadczenia Armii Czerwonej. Dowódca okręgu wojskowego organizował szkolenie dla dowódców i sztabów dywizji oraz samodzielnych jednostek, a dowódca dywizji – dla podległych jednostek. Podstawową metodą szkolenia operacyjno-taktycznego sztabu 2 WDP, począwszy od 1945 r. były ćwiczenia

56 CAW, Dowództwo Okręgu Wojskowego nr VII (Lubelskiego) 1945–1949 (dalej: DOW VII), sygn. IV. 510.7.309, k. 45–47.

57 CAW, 2 WDP, sygn. IV. 521.2.83, k. 66. Szerzej na temat udziału WP w wymienionych akcjach zob.: H. Latos, *Ludowe WP...*, s. 408–424, L. Grot, *Działalność ochronno-propagandowa WP w czasie referendum (30.6.1946 r.) i wyborów do Sejmu RP (19.1.1947 r.)*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1974, nr 2, s. 173–200; H. Dominiczak, *W walce...*; J. Wtorkiewicz, *Wojsko Polskie w akcji propagandowej i wyborach do Sejmu Ustawodawczego w 1947 roku*, Warszawa 2002.

58 CAW, 2 WDP, sygn. IV. 521.2.83, k. 98–99.

59 Tamże, sygn. IV. 521.2.47, k. 8–9.

aplikacyjne na mapach oraz ćwiczenia w terenie z użyciem środków łączności. Umiejętności operacyjno-taktyczne sztabów i oficerów doskonalono także przez indywidualne samokształcenie, wykłady i prelekcje, które organizowano w ramach „oficerskich dni szkoleniowych”.

Dowódcy plutonów i kompanii szkolili się jeden dzień w tygodniu, batalionów – trzy dni w miesiącu, pułków – dwa dni w miesiącu, natomiast oficerowie sztabu dywizji – trzy dni w miesiącu. W meldunkach ze szkolenia bojowego z lat 1945–1946 jest wiele opinii potwierdzających słabe przygotowanie oficerów młodszych do wykonywania zadań szkoleniowych. Należy podkreślić, że w całym roku szkoleniowym 1945/1946 bez większych zakłóceń realizowano jedynie program szkolenia w szkołach podoficerskich oraz szkolenie rekruckie dla żołnierzy wcielonych jesienią 1946 r. Przykładowo w szkole podoficerskiej 4 pp 10 listopada 1946 r. frekwencja na zajęciach wynosiła 80%. W tym dniu żołnierze uczestniczyli w zajęciach z wyszkolenia bojowego, wyszkolenia strzeleckiego, musztry i walki wręcz⁶⁰. Zasadniczą przyczyną utrudniającą szkolenie był udział wojska we wspomnianych akcjach społeczno-politycznych i gospodarczych oraz walka z podziemiem niepodległościowym. Na początku roku szkoleniowego 1946/1947 wojsko przygotowywało się do akcji ochronno-propagandowej przed wyborami do Sejmu, co wykluczało praktycznie realizację normalnego procesu szkolenia. Istotnym problemem było również niepełne zaopatrzenie jednostek w sprzęt i pomoce szkoleniowe, regulaminy, instrukcje, podręczniki, amunicję małokalibrową i „ślepą” oraz sprzęt do wychowania fizycznego.

Dopiero na początku lutego 1946 r. zaistniały warunki do normalnego szkolenia. W okresie letnim 1946 r. pododdziały 4 pp realizowały po raz pierwszy szkolenie poligonowe, które zorganizowano w Niwkach Daleszyckich – byłym obozie ćwiczeń 2 Dywizji Piechoty Legionów, funkcjonującym w latach 1923–1939⁶¹.

Jednostki wojskowe poddawano pod względem szkolenia licznym kontrolom i inspekcjom. Od wiosny 1948 r. Sztab Generalny WP i Dowództwo Wojsk Lądowych (DWL) rozpoczęły prowadzenie generalnych inspekcji, podczas których oceniano wyszkolenie polityczno-wychowawcze, wyszkolenie taktyczne i taktyczno-specjalne, musztrę, wyszkolenie strzeleckie i wychowanie fizyczne. W dniach 3–4 kwietnia 1948 r. przeprowadzono inspekcję w jednostkach 2 WDP w garnizonie kieleckim. Na jej czele stał szef Sztabu Generalnego WP gen. broni Władysław Korczyc⁶². Kontrole prowadziły także zespoły z Dowództwa Okręgu Wojskowego oraz Dowództwa dywizji.

Oceniając stan wyszkolenia 4 pp komisja z Dowództwa 2 WDP w styczniu 1949 r. zwróciła uwagę na słabe wyszkolenie strzeleckie żołnierzy (od 43 do 63% wykonania), złe prowadzenie gimnastyki porannej, niedostateczne zadbanie o bazę sportową. Na niskim poziomie prowadzono wyszkolenie chemiczne oraz konserwację i pielęgnację

60 Tamże, DOW VII, sygn. IV. 510.7.309, k. 509.

61 Tamże, 2 WDP, sygn. IV. 521.2.42, k. 51.

62 Tamże, DOW VII, sygn. IV. 510.7.302, k. 332.

broni. Zwracano również uwagę na nieznajomość przez wartowników obowiązków i niski poziom wyszkolenia z musztry. W tym okresie duży nacisk położono na kontrole wyszkolenia fizycznego. Podczas przeprowadzonych egzaminów przez zespół Dowództwa 2 WDP od 25 lutego do 9 marca 1949 r. oceny niedostateczne otrzymały 4 pp i 8 Szkolna Kompania Oficerów Rezerwy Piechoty, a ocenę dobrą 18 kł⁶³.

Jak wynika z tabeli 4, stan wyszkolenia jednostek 2 WDP garnizonu kieleckiego wiosną 1950 r. kształtował się na poziomie ocen niedostatecznych i dostatecznych.

Tabela 4: Oceny uzyskane podczas inspekcji wiosennej przez 4 pp i 18 bł przeprowadzonej w dniach 11-13 kwietnia 1950 r. przez komisję DOW V.

Przedmiot	Oceny 4 pp	Oceny 18 bł
Wyszkolenie polityczne	4	4
Wyszkolenie taktyczne (taktyczno-specjalne)	3	3
Wyszkolenie strzeleckie	3	4
Wychowanie fizyczne	2	3
Musztra	3	3
Ocena ogólna	2	3

Źródło: CAW, DOW V, sygn. IV. 510.5.841, k. 32, 267–274.

Bazę szkoleniową garnizonu stanowiły strzelnice na terenie Stadionu i Bukówki oraz place ćwiczeń zlokalizowane w pobliżu koszar. Zgodnie z obowiązującymi w WP normami, potrzeby w zakresie placów ćwiczeń dla jednostek garnizonu 2 WDP wynosiły ponad 400 ha. W rzeczywistości powierzchnia placów ćwiczeń wynosiła 148 ha⁶⁴. Jesienią 1949 r. komisja wojskowo - cywilna składająca się z przedstawicieli Dowództwa OW V, Dowództwa 2 WDP, Urzędu Wojewódzkiego, Dyrekcji Lasów Państwowych w Kielcach przedstawiła projekt powiększenia placów ćwiczeń o 416 ha dla garnizonu. Miało się to odbyć przez przesiedlenie 93 gospodarstw i 372 osób z gruntów gromad: Mójcza-Bukówka, Suków-Kleckie, Zagórze-Ostra Górka. Koszt przesiedlenia wynosił około 45 mln zł. Ostatecznie szef oddziału III Sztabu Generalnego WP gen. brygady Nikodem Kunderewicz zdecydował, aby „w Kielcach dążyć do unikania przesiedleń ludności i wywłaszczenia gruntów prywatnych, nawet kosztem zmniejszenia ogólnej powierzchni placu ćwiczeń, odstępując od obowiązującej normy”⁶⁵.

Od 1948 r. zgodnie z wytycznymi DWL rozpoczęto organizowanie w okresie letnim koncentracji w obozach ćwiczeń (OC). Koncentracje letnie organizowane przez DWL obejmowały: przygotowanie bazy szkoleniowej i przegrupowanie jednostek wojskowych do rejonów koncentracji, szkolenie wojsk w warunkach poligonowych oraz generalną inspekcję jesienną i powrót do garnizonów. Szkolenie w OC miało na celu: sprawdzenie przygotowania jednostek do wykonywania marszów (pieszo, środkami transportowymi oraz transportem kolejowym), przeprowadzenie ćwiczeń taktycznych

63 Tamże, sygn. IV. 521.2.11, k. 134–137.

64 Tamże, Dowództwo Wojsk Lądowych 1948–1950, sygn. IV. 507.1.12, k. 343.

65 Tamże, DOW V, sygn. IV. 510.5.766, k. 2–13.

poszczególnych rodzajów wojsk i ich współdziałanie, zorganizowanie strzelań szkolno-bojowych i bojowych, doskonalenie umiejętności dowództw, dowodzenia podległymi jednostkami w warunkach zbliżonych do bojowych, wdrożenie jednostek do pobytu i służby w warunkach polowych⁶⁶.

W 1948 r. koncentrację letnią jednostek 2 WDP (bez artylerii) zorganizowano w OC Barycz koło Końskich⁶⁷. Wyjście jednostek wojskowych do OC było poprzedzone rozpoznaniem i odpowiednim ich przygotowaniem. W tym celu wysyłano odpowiednio dobrane grupy żołnierzy – najczęściej dwa tygodnie wcześniej, które wykonywały niezbędne prace. Przed koncentracją letnią w kwietniu 1949 r. z 2 WDP skierowano do OC Barycz z 4, 6 i 36 pp kompanie przygotowawcze w składzie po 71 żołnierzy, którymi dowodził kpt. Jan Kolasa - dowódca 2 batalionu z 4 pp. Dodatkowo 18 kł otrzymała zadanie przygotowania obozu dla sztabu dywizji, kompanii oraz elementów łączności. Grupy przygotowawcze odświeżały budynki, przygotowywały teren pod ustawienie namiotów, kuchnie, stajnie, budowały bramy wjazdowe i szlabany, tory przeszkód i ogródki gimnastyczne, przygotowywały strzelnice, stołówki i świetlice⁶⁸. Podczas koncentracji oddziałów 2 WDP w OC Barycz przeprowadzono m.in. ćwiczenie pułkowe na temat: „Marsz ubezpieczony i bój spotkaniowy wzmocnionego pułku piechoty”, zawody strzeleckie o mistrzostwo dywizji, zawody oficerskie (strzelanie z pistoletu i tor przeszkód), zawody wojsk łączności⁶⁹. Przebieg wyszkolenia oddziałów dywizji w okresie letnim przedstawia tabela 5.

Tabela 5: Przebieg wyszkolenia jednostek 2 WDP w okresie letnim w 1949 r.

Data	Podokresy obozu
15–20 maja	transport, domarsz do OC
15 maja–2 lipiec	wyszkolenie kompanii
4 lipiec–31 lipiec	wyszkolenie batalionu
1 sierpień–15 sierpień	wyszkolenie pułku
15–31 sierpień	zawody strzeleckie, sportowe, inspekcja Ministerstwa Obrony Narodowej
16–21 wrzesień	zwolnienie starego rocznika
21 wrzesień– październik	wcielenie młodego rocznika

Źródło: CAW, 2 WDP, sygn. IV. 521.2.11, k. 258-267

Należy podkreślić, że w styczniu 1950 r. wprowadzono coroczne sześciomiesięczne szkolenie wojsk na poligonach, które ograniczono dopiero w 1957 r.⁷⁰. Taka

⁶⁶ Tamże, sygn. IV. 114.25, k. 336.

⁶⁷ OC Barycz był poligonem wojskowym utworzonym przez Rosjan po upadku powstania styczniowego. W latach 1928-1939 był miejscem szkolenia jednostek Okręgu Korpusu nr IV Łódź, zaś oraz w latach 1937–1938 10 Brygady Kawalerii Zmotoryzowanej, por. T. Banaszek, *Obóz Ćwiczeń Barycz*, Końskie 2011.

⁶⁸ CAW, 2 WDP, sygn. IV. 521.2.11, k. 194–196.

⁶⁹ Tamże, k. 336, 348, 368; sygn. IV. 521.2.56, k. 135.

⁷⁰ *Mala kronika...*, s. 287–288.

kilkumiesięczna metoda szkolenia poligonowego wpływała negatywnie na nastroje żołnierzy zawodowych, powodując m.in. utrudnienia życia rodzinnego.

Szkolenie bojowe w jednostkach KBW od stycznia 1946 r. opierało się na jednolitym trzymiesięcznym programie wyszkolenia bojowego, który dwa miesiące później zastąpiono programem dwuletnim. Z powodu dużego zaangażowania żołnierzy KBW w walkę z podziemiem niepodległościowym, prowadzenia ochrony obiektów i służby konwojowej, szkoleniem objęto tylko od 10–40 % żołnierzy. W 1947 r. usprawniono proces szkolenia bojowego, wprowadzając zasadę odbywania zajęć podczas działań operacyjno-ochronnych i to bez względu na liczbę żołnierzy w pododdziałach. Rok później połączono w KBW szkolenie ogólnowojskowe z taktyką specjalną (prowadzenie rozpoznania, ubezpieczenia, walki z desantem, działań szturmowych, zasadzki, konwojowania)⁷¹.

W latach 1945–1948 działalność wychowawcza w wojsku była zdeterminowana przez ideologię i politykę PPR, która podporządkowała sobie siły zbrojne. Nadrzędnym więc celem działalności polityczno-wychowawczej w jednostkach wojskowych była integracja kadry i żołnierzy służby zasadniczej wokół społeczno-politycznego programu PPR⁷². Podczas prowadzonej demobilizacji prowadzono z żołnierzami zajęcia polityczne i oświatowe, podczas których informowano o istocie nowego ustroju w Polsce, o odbudowie kraju, o zasiedlaniu i zagospodarowaniu Ziemi Odzyskanych. Zachęcano demobilizowanych żołnierzy do aktywności społeczno-politycznej, propagując służbę w MO, pracę w organach administracji państwowej oraz osadnictwo na terenach poniemieckich. Zwalniani żołnierze otrzymywali „Poradnik zdemobilizowanego”, w którym zawarto podstawowe wiadomości o sytuacji społeczno-politycznej i gospodarczej kraju oraz praktyczne wskazówki do życia i pracy w środowisku cywilnym⁷³. Po wcieleni poborowych do jednostek wojskowych zapoznawano ich z tradycjami „odrodzonego wojska polskiego” i macierzystej jednostki, eksponując tradycje rewolucyjne Gwardii i Armii Ludowej oraz 1 i 2 Armii Wojska Polskiego. Organizatorami działalności polityczno-wychowawczej byli dowódcy i ich zastępcy do spraw polityczno-wychowawczych, znajdujący się we wszystkich ogniwach dowodzenia od szczebla kompanii wzwyż. W pułkach i dywizjach zastępcy do spraw polityczno-wychowawczych dysponowali sekcjami i wydziałami polityczno-wychowawczymi.

W jednostkach 2 WDP w październiku i listopadzie 1946 r. podczas zajęć polityczno-wychowawczych przeprowadzono m.in. następującą tematykę: „Nasi dowódcy”, „Trzyletni plan gospodarczy”, „Organizacja Narodów Zjednoczonych”, „Obecna sytuacja międzynarodowa”, „O wyborach”, „Polska w obliczu wyborów”, „W dniu święta wielkiego sojusznika”, „Od klęski do zwycięstwa”⁷⁴. W okresie przed referen-

71 M. Jaworski, *Korpus Bezpieczeństwa...*, s. 248–252.

72 B. Rudnicki, *Wychowanie w Wojsku Polskim w latach 1945–1989*, „Wojsko i Wychowanie” 1998, nr 12, s. 32.

73 K. Frontczak, *Siły Zbrojne...*, s. 280.

74 CAW, DOW VII, sygn. IV. 510.7.307, k. 430, 446, 459, 472, 479, 499.

dum ludowym i wyborami do Sejmu Ustawodawczego propagowano wśród żołnierzy program PPR, partii i stronnictw politycznych. Przeprowadzono w jednostkach zajęcia polityczne, zebrania i wiece. Przykładowo w okresie przedwyborczym w 18 kł odbyły się pogadanki na temat: „„Nasi kandydaci””, „19 stycznia głosujemy z listy nr 3””, „Jutro wybory”, a także gawędy: „Kariera barona Andersena”, „Przed Wyborami”, „Granice a wybory”. Zorganizowano również odprawę z oficerami kompanii na temat akcji przedwyborczej. Podczas prowadzonej pracy wychowawczej położono duży nacisk na „uświadomienie tak oficerów, podoficerów i szeregowców i przekonanie ich o słuszności sprawy Bloku Demokratycznego”⁷⁵.

Począwszy od jesieni 1948 r. zaczęto wprowadzać do szkolenia politycznego problematykę marksizmu, leninizmu i stalinizmu. Tendencyjnie przedstawiano tradycje patriotyczne, eksponując walkę z najazdami germańskimi, a pomijając walki na Wschodzie (z wyjątkiem walk Armii Czerwonej i WP w ZSRR w okresie ostatniej wojny), poddając krytyce okres międzywojenny i II Rzeczpospolitą. Za klęskę we wrześniu 1939 r. obarczano sanację, a 17 września 1939 r. przedstawiano jako bratnią pomoc narodom ukraińskiemu i białoruskiemu. Armię Krajową prezentowano jako zbrojne podziemie „stojące z bronią u nogi”, gloryfikując walkę Gwardii i Armii Ludowej z okupantem hitlerowskim. Rozpoczęto także prowadzenie wychowania antyimperialistycznego, które polegało na kształtowaniu nienawiści do krajów Zachodu, a szczególnie do USA, oraz do NATO. Ukazywano wszystko co socjalistyczne (radzieckie) jako najlepsze, a co kapitalistyczne jako najgorsze⁷⁶. Przykładowo od czerwca do sierpnia 1949 r. w jednostkach 2 WDP prowadzono zajęcia polityczne z oficerami i podoficerami na następujące tematy: „Sprzeczności wewnętrzne obozu imperialistycznego”, „Rosną siły postępu”, „Bojowe i polityczne tradycje Odrodzonego Wojska Polskiego”, „Marksizm-leninizm o wojnie i wojsku”, „Plan Sześcioletni i jego znaczenie dla obronności kraju”, „Sojusz robotniczo-chłopski”, „Osiągnięcia Wojska Polskiego w ciągu pięciu lat niepodległości”⁷⁷.

Należy podkreślić, że od 1949 r. rozpoczął się w Wojsku Polskim proces laicyzacji żołnierzy, w tym szczególnie kadry oficerskiej i podoficerskiej. W okresie 1945–1948 była względna współpraca między władzami państwowymi a Kościołem, co miało również odzwierciedlenie w wojsku. Istniało, jak wcześniej wspomniano, duszpasterstwo wojskowe, które działało z posługą religijną w kościołach garnizonowych i wśród żołnierzy. W całym wojsku odbywały się codzienne modlitwy, a w niedziele i święta religijne żołnierze uczestniczyli w nabożeństwach czy spowiedzi wielkanocnej. Przyśięgi żołnierzy poprzedzone były nabożeństwem⁷⁸.

Po utworzeniu Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (PZPR) w grudniu 1948 r. rozpoczęto politykę represji w stosunku do sił sprzeciwiających się „sowietyzacji”

75 CAW, 2 WDP, sygn. IV. 521.2.83, k. 125–126.

76 B. Rudnicki, *Wychowanie...*, s. 35.

77 CAW, 2 WDP, sygn. IV. 521.2. 116, k.95–96.

78 Tamże, DOW VII, sygn. IV. 510.7.302, k. 98, 357.

Polski. Dokonano wówczas radykalnych zmian w Ministerstwie Obrony Narodowej (ministrem mianowano Konstantego Rokossowskiego), zwolniono i aresztowano wielu żołnierzy przedwojennych i Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie. Rozpoczęto na szeroką skalę indoktrynację żołnierzy. Duszpasterstwo wojskowe zostało odizolowane od kontaktu z jednostkami wojskowymi.

15 października 1948 r. minister Obrony Narodowej wydał zezwolenie na działalność w wojsku Związku Młodzieży Polskiej (ZMP) oraz zatwierdził „Regulamin ZMP w wojsku”. Podstawowymi ogniwami ZMP były koła, którymi kierowały zarządy pułkowe. Ich przewodniczącymi byli w większości żołnierze służby zasadniczej, którzy przed wojskiem działali w organizacjach młodzieżowych. Od szczebla dowództwa dywizji istniał etatowy aparat młodzieżowy, kierujący pracą ZMP w podległych jednostkach wojskowych. Jedną z głównych form działalności wewnątrzorganizacyjnej ZMP stanowiła praca kulturalno-oświatowa. Koła ZMP były inicjatorami imprez kulturalnych, rozrywkowych i sportowych, wspierały także amatorski ruch artystyczny wśród żołnierzy oraz prowadziły akcje oświatowe. W sprawozdaniu zastępcy dowódcy 2 WDP do spraw polityczno-wychowawczych za kwiecień 1949 r. czytamy: „ZMP-owcy to synowie w przeważającej liczbie pochodzenia robotniczo-chłopskiego, ci ostatni, to przeważnie synowie biednych i średnich chłopów, którzy stanowią w 2 WDP 47% w organizacji młodzieżowej. Jest to stosunkowo liczba za mała w porównaniu do synów pochodzenia robotniczego. [...] Pracę zarządów pułkowych należy nastawić na wciągnięcie w szeregi organizacji najwięcej synów chłopskich, aby tu ich wychować w duchu budowniczych Polski socjalistycznej. Wykształcenie członków ZMP wskazuje, że ZMP-owcy to żołnierze, którzy w większości posiadają wykształcenie 7 klas szkoły podstawowej i więcej”⁷⁹.

Dowódcy jednostek wojskowych, zdaniem instruktora młodzieżowego 2 WDP nie roztaczali opieki i nie byli zainteresowani pracą ZMP. Oceniając pracę zarządów ZMP jednostek, pochwałę uzyskał m.in. zarząd w 8 Szkolnej Kompanii Oficerów Rezerwy⁸⁰.

Działalność etatowego aparatu politycznego w wojsku wspierane było przez organizacje partyjne. PPR do 1948 r. działała w wojsku nieformalnie. Po utworzeniu PZPR (w grudniu 1948 r.), od 1949 r. powołano w Wojsku Polskim jednolite organy polityczno-partyjne. Podstawowymi ogniwami partii w wojsku stały się koła partyjne, którymi kierował wybieralny sekretarz. W marcu 1950 r. Główny Zarząd Polityczny WP wydał instrukcję Komitetu Centralnego PZPR „O pracy w Wojsku Polskim”, która szczegółowo określała strukturę organizacji partyjnej wojska oraz jej zadania. Podstawowym ogniwem PZPR w siłach zbrojnych były podstawowe organizacje partyjne, powoływane w każdej jednostce wojskowej, liczącej nie mniej niż trzech członków partii. Na szczeblu batalionu tworzone oddziałowe organizacje partyjne, natomiast w kompaniach, plutonach i załogach – grupy partyjne. Dla członków partii organizo-

79 Tamże, 2 WDP, sygn. IV. 521.2.91, k. 16–17.

80 Tamże, k. 24.

wano szkolenie partyjne. W okresie od czerwca do sierpnia 1949 r. tematyka szkolenia partyjnego w jednostkach 2 WDP obejmowała m.in. następujące tematy: „Organizacja i metodyka szkolenia partyjnego”, „Tradycje patriotyczne i internacjonalistyczne ludu Polskiego”, „Zadania PZPR w walce o pokój w dziedzinie politycznej i gospodarczej”, „Walka klasowa na wsi - zagadnienie sojuszu robotniczo-chłopskiego”, „ZSRR na drodze od socjalizmu do komunizmu”, „Miejsce i rola Polski w obozie pokoju”⁸¹.

Dokumentem obrazującym intensywny proces stalinizacji wojska w 1949 r. jest „Rezolucja aktywu partyjnego 2 WDP z dnia 27 listopada 1949 r.”, która została uchwalona po III plenum Komitetu Centralnego PZPR. Czytamy w niej m.in.: „Dumni jesteśmy z siły i zwartości naszej Partii i jej Komitetu Centralnego z Towarzyszem Bierutem na czele, którzy zdecydowanie rozprawili się z odchyleniem prawicowo-nacjonalistycznym, najniebezpieczniejszym przejawem oportunistów, który przez działalność odchyleniowców – Gomulki, Spychalskiego i Kliszki wyrządzili naszej Partii i Polsce Ludowej wielkie szkody a w razie nieprzewyciężenia stanowiliby niebezpieczeństwo zepchnięcia Partii na antyleninowskie pozycje, a kraj w objęcia imperializmu. [...] Aktyw Dywizyjny, z całą ostrością widzi i docenia doniosłe zadania postawione przez III Plenum – wzmoczenia czujności rewolucyjnej na wszystkich odcinkach, poprzez podniesienie ideologicznego poziomu Partii oraz wzmocnienie jej organizacyjnej zwartości.” Aktyw partyjny 2 WDP postanowił „[...] podnieść poziom szkolenia ideologicznego i pracy politycznej jako nieodzownego czynnika czujności rewolucyjnej, walczyć nieprzejednanie o likwidację źródeł dezercji i nadzwyczajnych wypadków, wypalenie naruszeń dyscypliny partyjnej i wojskowej, wykorzenienie wygodnictwa i dygnitarstwa, pełna ochronę tajemnicy państwowej i wojskowej [...]”⁸².

Kadra oficerska i podoficerska oraz żołnierze służby zasadniczej

W ocenie składu oficerskiego Wojska Polskiego istotny był ich podział na tzw. grupy: oficerów do 1939 r., oficerów po 1939 r., oficerów radzieckich. Pod koniec 1946 r. podział ten rozszerzono o grupę podchorążych do 1939 r., a na początku 1947 r. o oficerów rezerwy do 1939 r. i podoficerów zawodowych do 1939 r. W miejsce grupy oficerów po 1939 r., wprowadzono oficerów z partyzantki oraz oficerów „odrodzonego” wojska polskiego. W 1948 r. zmodyfikowano podział na grupy oficerskie, których wyróżniono dziesięć. Były to: oficerowie – wychowankowie ludowego WP, oficerowie zawodowi do 1939 r., oficerowie i podchorążowie rezerwy do 1939 r., oficerowie zweryfikowani z Armii Krajowej i Batalionów Chłopskich, oficerowie zweryfikowani z Gwardii i Armii Ludowej, oficerowie zweryfikowani z podchorążych do 1939 r., podoficerów zawodowych do 1939 r., oficerów Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie, oficerów radzieckich oraz oficerów obywateli ZSRR, którzy pierwszy stopień oficerski otrzymali w WP. Na początku lat pięćdziesiątych podział został uproszczony, wprowadza-

81 Tamże, 2 WDP, sygn. IV. 521.2.116, k. 94–95.

82 Tamże, sygn. IV.521.2.117, k. 78–79.

dzono tylko pięć grup: oficerów – wychowanków ludowego WP, oficerów radzieckich, oficerów przedwojennych, podoficerów przedwojennych i innych⁸³.

Z analizy korpusu oficerskiego opracowanego przez Departament Personalny WP na dzień 1 kwietnia 1948 r. wynika, że w wojsku 63,2% oficerów było wychowankami ludowego WP, 28,7 % – oficerów i podoficerów do 1939 r. oraz 7,6% oficerów radzieckich. Do oficerów radzieckich garnizonu kieleckiego należy zaliczyć m.in. następujące osoby: płk Stanisław Kupsza, płk Józef Bielecki, ppłk Teodor Sidorenko (szef sztabu 2 WDP), ppłk Wasyl Kułakowski (dowódca 4 pp), por. Henryk Walmus (wiceprokurator garnizonu), płk Włodzimierz Dembowski i mjr Nikolaј Czepiga z WBW⁸⁴.

Pierwszy pobór do wojska po zakończeniu drugiej wojny światowej przeprowadzono w oparciu o ustawę z 9 czerwca 1938 r. O powszechnym obowiązku wojskowym oraz dekret rządu z 5 kwietnia 1946 r. O poborze rekruta. Poborowi do odbycia zasadniczej służby wojskowej w garnizonie Kielce, trwającej 24 miesiące, powoływani byli w tym okresie terytorialnie, tj. przez RKU z terenu województwa kieleckiego, jak i eksterytorialnie, m.in. z RKU Szczytno, Bielsk Podlaski, Warszawa-Powiat⁸⁵.

Należy zwrócić uwagę na niski poziom wykształcenia powoływanych do wojska poborowych. Przykładowo w 1948 r. wykształcenie średnie posiadało 0,3%, niepełne średnie- 1,8%, podstawowe 33,7%, 5–6 klas szkoły podstawowej 47,7%, 4 i mniej klas szkoły podstawowej 16,3% oraz analfabeci 0,5%⁸⁶.

Uroczystości garnizonowe

W procesie wychowania żołnierzy istotną rolę odgrywały uroczystości wojskowe, realizowane w garnizonach. W pierwszych latach powojennych w garnizonie kieleckim obchodzono rocznicę wyzwolenia Warszawy i Ziemi Kieleckiej spod okupacji hitlerowskiej, Święto Zwycięstwa, święta jednostek, wręczenia sztandarów jednostkom wojskowym, przysięgi wojskowe, a także święta religijne.

17 stycznia 1947 r. odbyła się uroczystość poświęcona rocznicy wyzwolenia Warszawy i Ziemi Kieleckiej, która rozpoczęła się o godzinie 11.30 zbiórką pododdziałów wojska (batalion 4 pp, batalion WBW, pluton konny WBW, samochody pancerne), MO, organizacji młodzieżowych, stronnictw politycznych i mieszkańców. Po złożeniu meldunku przez dowódcę uroczystości ppłk Pollaka komendantowi garnizonu płk Kupszy, nastąpiło przemówienie okolicznościowe oficera WP. Następnie uczestnicy przeszli na Plac Żeromskiego pod pomnik Żołnierzy Radzieckich, przy którym delegacje złożyły wieńce. Po przejściu na cmentarz, „złożono wieniec pod krzyżem na mogile Nieznanego Żołnierza Ziemi Kieleckiej poległego w obronie Ojczyzny”. O godzinie

83 *Oficerowie piechoty, wojsk pancernych i zmechanizowanych Śląskiego Okręgu Wojskowego w latach 1945–1962*, red. F. Kusiak, Wrocław 1994, s. 23–25; J. Babuła, *Wojsko Polskie 1945–1989. Próba analizy operacyjnej*, Warszawa 1998, s. 125.

84 E.J. Nalepa, *Oficerowie Armii Radzieckiej w Wojsku Polskim 1943–1968*, Warszawa 1995, s. 235, 246–247, 262;

85 CAW, DOW nr VII, sygn. IV. 510.7. 302, k. 398, 404.

86 L. Grot, T. Konecki, E. Nalepa, *Pokojowe dzieje Wojska Polskiego*, Warszawa 1988, s. 105.

16 w Domu Kultury odbyła się uroczysta akademicka, w której uczestniczyło około stu żołnierzy i 65 milicjantów⁸⁷.

10 maja 1947 r. o godzinie 18 na Placu Wolności przeprowadzono uroczysty cap-strzyk w przeddzień Święta Zwycięstwa. Wzięły w nim udział pododdziały 4 pp, 2 bsap, 18 kł, WBW i MO⁸⁸.

19 kwietnia 1948 r. obchodzono uroczyste święto 2 bsap, w którym uczestniczyły władze cywilne Kielc oraz członkowie Towarzystwa Przyjaciół Żołnierza (TPŻ)⁸⁹.

Ważnymi wydarzeniami w garnizonie były uroczystości wręczenia sztandarów dla jednostek.

21 października 1945 r. na Placu Wolności dokonano aktu wręczenia sztandaru dla 4 pp, ufundowanego przez społeczeństwo Kielc, a 9 czerwca 1946 r. dla WBW⁹⁰.

16 stycznia 1949 r. na Placu Wolności przysięgali żołnierzy młodego rocznika wcielenia jesienno 1948 r. 4 pp, 18 kł i 8 Szkolnej Kompanii Oficerów Rezerwy Piechoty. Uroczystość poprzedzona została nabożeństwem w Kościele Garnizonowym. Przysięgę przyjął dowódca garnizonu płk Józef Bielecki. Następnie odbyła się defilada żołnierzy⁹¹.

TPŻ w Kielcach udzielało pomocy żołnierzom zwalnianym ze służby i pełniącym służbę. 2 marca 1946 r. członek zarządu TPŻ Stanisław Kaczmarek skierował pismo do Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w sprawie uroczystego pożegnania dwustu żołnierzy demobilizowanych z 4 pp w dniu 7 marca, podczas którego miał się odbyć pożegnalny obiad oraz wręczenie upominków⁹².

W Wojsku Polskim, jak wspomniano wcześniej, obchodzono uroczyste również święta religijne. Przykładowo kapelan garnizonu kieleckiego ksiądz mjr Michał Zawadzki 16 kwietnia 1946 r. wystosował zaproszenie do Wojewódzkiej Rady Narodowej do udziału w rezurekcji wielkanocnej, która odbyła się 20 kwietnia w kościele gar-

87 CAW, 2 WDP, sygn. IV. 521.2.47, k.11

88 Tamże, k. 33.

89 Tamże, k. 357.

90 J. Margules, *Frontowi Czwartacy...*, s. 510; S. Babiarz, *Zarys...*, s. 28.

91 CAW, 2 WDP, sygn. IV. 521.2.11, k. 10, 16; zgodnie z Ustawą z dnia 3 lipca 1947 r. o rocie przysięgi Wojska Polskiego (Dz. U. RP nr 52, poz. 267) żołnierze składali przysięgę wojskową następującej treści: „Przysięgam uroczyste Narodowi Polskiemu: walczyć do ostatniego tchu w obronie Ojczyzny wyzwolonej z przemocy niemieckiej i niezłomnie strzec wolności, niepodległości i mocy Rzeczypospolitej Polskiej. Przysięgam wypełniać rzetelnie i sumiennie obowiązki żołnierza, wykonywać wiernie rozkazy przełożonych, przestrzegać ściśle regulaminów i dochować tajemnicy wojskowej. Przysięgam służyć ze wszystkich sił Rzeczypospolitej Polskiej, bronić niezłomnie Jej ustroju demokratycznego i dochować wierności Prezydentowi Rzeczypospolitej. Przysięgam stać nieugięte na straży praw Ludu Polskiego, mieć wszystkich obywateli w równym poszanowaniu i nigdy nie splamić godności Polaka. Tak mi dopomóż Bóg.” Na podstawie ustawy z dnia 18 lipca 1950 r. o przysiędze wojskowej (Dz. U. RP nr 36, poz. 328) zmieniono tekst rot, w której żołnierz przysięgał m.in. „strzec niezłomnie wolności, niepodległości i granic Polski Ludowej przed zakusami imperializmu” oraz „stać nieugięte na straży pokoju w jednym szeregu z Armią Radziecką i innymi sojusznymi armiami”. Ekspozowano także strzeżenie praw „ludu pracującego”. Został usunięty motyw religijny.

92 APK, WRN, sygn. 833, k.6.

nizonowym⁹³. W Wielkanoc 28 marca 1948 r. w wymienionym kościele pododdziały garnizonu w asyście kompanii honorowej i orkiestry wojskowej uczestniczyły we mszy rezurekcyjnej⁹⁴.

Podsumowanie

Kielce w latach 1945–1950 były największym garnizonem Wojska Polskiego w województwie kieleckim. Jego liczebność wynosiła wiosną 1950 r. około 2500 żołnierzy oraz kilkudziesięciu pracowników. Najważniejszymi jednostkami wojskowymi były oddziały 2 WDP oraz KBW, a z instytucji wojskowych RKU, WSR i WPR. Głównymi zadaniami wojska w latach 1945–1947 był udział w akcjach politycznych, walka ze zbrojnym podziemiem niepodległościowym oraz rozminowanie terenu, a w późniejszych latach (1948–1950) realizacja szkolenia bojowego i politycznego. Działalność wojska była podporządkowana ideologii partii komunistycznej, która realizowała politykę stalinizacji kraju. Pomimo dużego obciążenia ideologicznego panującego w wojsku, jako instytucji reprezentującej „ludowe państwo”, Wojsko Polskie cieszyło się w społeczeństwie uznaniem.

93 Tamże, k. 11.

94 CAW, DOW VII, sygn. IV. 510.7.302, k. 437.

Tadeusz Banaszek (Kielce)**Kielce Garrison in the years 1945-1950**

In the years 1945–1950, Kielce was the largest garrison of the Polish Army in the Kielce province. In spring 1950 there were approximately 2,500 soldiers and several dozen employees. The most important military units were the detachments of Jan Henryk Dąbrowski 2nd Warsaw Infantry Division (including 4th Infantry Regiment, 2nd Sapper Battalion and 18th Communication Company) as well as the units of the Internal Security Corps and military institutions such as Military Draft Office, Military District Court and District Military Prosecutor's Office. The main task of the Polish army in 1945–1947 was the participation in political campaigns, e.g. in a propaganda and security campaign of the referendum which took place in June 1946, guarding the election to the Sejm in January 1947, fighting against the independence underground and clearing various areas of mines. In the later years (1948–1950) combat and political training intensified. All the activities of the army conformed to the ideology of communist party which at that time was propagating the ideas of Stalinism. Despite the significant ideological character of the Polish army as an institution representing the “people's state”, it was highly respected among citizens.